

ПОЕТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

УДК 821.161.1-994.09

Т. П. Ворова

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для соціально-економічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КАЗКИ В. А. ЖУКОВСЬКОГО «КІТ У ЧОБОТЯХ»

У статті виявлено нові аспекти трактування відомої казки В.А. Жуковського «Кіт у чоботях»; досліджено акумулятивний принцип, аналогічний до використаного в пушкінській «Казці про рибалку й рибку». Проаналізовано своєрідність образів-символів і їх вплив на загальне розуміння твору В.А. Жуковського, значну увагу приділено специфіці використання головних образів маркіза/кота в чоботях. Акцентовано невідповідність і важливість авторського звернення до особливого образу чарівника в замку, що оприявнює й увиразнює загальний сенс казкової моделі.

Ключові слова: казка, образ-символ, зооморфний персонаж, alter ego героїв.

Постановка проблеми. Один із основоположників романтизму в російській поезії В.А. Жуковський працював у різних літературних жанрах, включаючи й казку, що характеризується натхненно-витонченою простотою, своєрідністю обраного сюжету, на якому позначилася авторське поетичне захоплення в комбінації з глибиною підходу до життя; одним із маленьких шедеврів поета є казка «Кіт у чоботях» (1845), що становить переклад загальновідомої французької казки Ш. Перро.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Казкові твори В.А. Жуковського перебували в центрі уваги багатьох літературознавців (Ю.В. Манн [6], А.С. Янушкевич [2; 9], Е.П. Званцева [5] та ін.), які зосередилися головним чином на вивченні еволюції майстерності письменника у взаємодії з фольклором і народнопоетичною традицією. Визнаючи безумовну справедливість подібного підходу, разом із тим доводиться констатувати певні пробіли в дослідженні використовуваної казкової моделі, тому, можливо, ця робота допоможе висвітлити нові грані популярного твору.

Мета статті – вивчення сюжетно-тематичної своєрідності казки В.А. Жуковського «Кіт у чоботях» у зіставленні з «Казкою про рибалку й рибку» (1835) О.С. Пушкіна.

Виклад основного матеріалу. Простий і немудрий за сюжетом твір В.А. Жуковського є інваріантом акумулятивної казки, у якій події розгортаються за принципом зчеплення зубчастих коліщат: з'єднуючись один із одним, вони неминуче приводять у рух весь оповідний механізм, закінчуючись довільним фіналом. Події аналізованого казкового сюжету вибудовуються в такий ланцюжок: під тиском смертельної небезпеки кіт надає цінні послуги своєму злиденному власнику, зрештою, одружує його з дочкою короля, у підсумку убогий юнак стає королівським зятем (попутно успадкувавши величезну нерухомість чарівника) і в недалекому майбутньому буде керувати країною як вінценосна особа; отже, сюжет є художньою реінтерпретацією соціального злету, сутність якого сконденсовано означеним народнопоетичним висловом «з Івана в пана» (рос. «из грязи в князи»), оприявленого також і пушкінською «Казкою про рибалку і рибку».

З метою зіставлення двох творів насамперед варто позначити ключові моменти казки В.А. Жуковського, найважливіший із яких полягає в залученні кота в небезпечну для його життя ситуацію (хлопець не бачить у хвостатому нахлібнику зиску, тому вирішує з'їсти кота, а з його шкурки зробити муфту); це змушує бідну

тваринку оволодіти даром людського мовлення, щоб домовитися з хазяїном про взаємовигідні послуги заради порятунку власного життя в обмін на вдале облаштування долі юнака. Загалом у зачині казки простежується ситуація, аналогічна до піймання рибалкою золотої рибки в пушкінському творі: потрапивши в небезпечну для життя ситуацію, морська володарка також виявляє вміння говорити людською мовою й вимушено йде на компроміс, обіцяючи старому викуп в обмін на власне життя.

Дивне прохання kota про необхідність для нього чобіт обґрунтовується плануванням практичних справ. З одного боку, цим підкреслюється факт повноцінності kota як соціальної особи (з певного моменту оповіді з появою хвостатого героя в людському суспільстві обов'язково підкреслюється наявність у нього чобіт як важливого знака/доказу, по суті, документа, що засвідчує нову соціальну функцію цього персонажа – посередника/медіатора між верхніми й нижніми соціальними формаціями), оскільки чоботи чи будь-яке інше взуття в символічному плані є втіленням волі й авторитету (при королівському дворі всі придворні тиснуть узутому котові лапку і кланяються під час зустрічі як до поважної особи). З іншого боку, одержавши чоботи від хазяїна, кіт тим самим опиняється в принизливій особистій залежності, адже тепер збереження котячого життя залежить від хазяйської доброзичливості/благовоління й бажання/наміру: загальний контроль над взуттям означає також і контроль над тією сутністю, яку це взуття має; це означає, що, погоджуючись прийняти хазяйський дарунок, кіт повністю підпорядковується свавільному молодому власнику; отже, чоботи – це амбівалентний символ волі й рабства одночасно. Уведення *такого* образу незвичайного kota вказує на його дивну гнучкість/присосовність до обставин, здатність до трансформації й саму силу трансформації в матеріальному світі; разом із тим варто звернути увагу на те, що коти є символом виявленої божественної прихильності Великої Матері в її захисному аспекті стосовно того, кому служить кіт (при цьому доречно відзначити нюанси трактування оригінального казкового заголовка французькою мовою «*Le maitre chat, ou le chat botté*», що буквально означає «Пан кіт, або взутий у чоботи кіт» із подвійним акцентуванням на *maitre* як «пан, хазяїн, учитель, метр», але також і просторічне «папаша, дядько» під час звертання до осіб нешляхетного походження,

що ще раз підкреслює двоїсту природу цього персонажа й, відповідно, подвійність його функцій у казці). Отже, зооморфний персонаж *кіт у чоботях* є образом-символом потужної трансформувальної земної сили, яка є й самостійно-незалежною, і підконтрольно-підпорядкованою водночас (звертаємо увагу на те, що аналогічні характеристики авторитетності/підпорядкованості спостерігаються й у пушкінської золотої рибки щодо старого бідняка).

Ще одним ключовим фактором, що споріднюють аналізовану казку В.А. Жуковського з пушкінським текстом, є концентрування хронології розвитку подій у чотиритижневий період (прикметно, що й у «Казці про рибалку» всі події вміщуються в аналогічні чотири тижні): за цей час кіт поперемінно ловить то перепелів, то кроликів і підносить їх королю на тій підставі, що той нібито обожнює свіжу дичину і кролятину (у зв'язку з цим не зайвим буде вказати на яскраво виражену символічність використаної комбінаторної пари перепел/кролик: перепел співвідноситься з перехідним періодом від нічної до денної частини доби або в переносному контексті – з переходом від тьми до світла; символізм кролика полягає в його вшануванні в різних етнокультурах як місячної тварини, унаслідок чого він пов'язується з різними місячними богинями/культами, тобто двійчаткою перепел/кролик презентовано культові тварини Сонця/Місяця. У цьому аспекті важливою є вказівка на художній час у його короткочасній довжині: все відбулося протягом *одного сонячно-місячного місяця*). На перший план тут, безперечно, виступає значимість особистого знайомства з монархом, однак другий, менш помітний понятійний рівень, на якому базуються ці сцени, полягає в намірі зооморфного героя створити своєму господарю ім'я, титул і соціальний статус за допомогою контактування з королівською особою (у цьому також простежується аналогія з «Казкою про рибалку», у якій рибка сприяла створенню соціального іміджу/статусу баби), адже подарунки королю підносяться від неіснуючого маркіза Карабаса, чие ім'я є добре впізнаною анаграмою містично значимої у світі алхіміків сутності Абракса(с) (його зображено на XV Аркані Таро: центральна фігура напівлюдини/напівзвіра, що є «символом магічних сил астрального світла або універсального дзеркала, у якому божественні сили відбиваються у зворотний, або нижчий, стан. Демон крилатий, як кажан, що вказує його належність до нічної

або тіньової сфери; тваринна природа людини виражена у формі чоловічого й жіночого начал, прикутих до куба», на якому сидить описуване створіння [8, с. 477]; у зв'язку з цим не зайвим буде ще раз підкреслити ту старанність, із якою кіт протягом місяця відловлював перепелів, що персоніфікують також сили диявольського чаклунства й магії: знаючи фінал казки, варто указати на явні успіхи kota в цій небезпечній сфері). Отже, Абракас є певною невидимою сутністю, яка курує матеріальний світ у всіх його виявах, а його дарунки у формі перепела/кролика символізують Сонце й Місяць і всі сонячно-місячні форми життя/активності на Землі. Таким способом через уведення знакового власного імені Карабас/Абракас виформовується додатковий містичний рівень інтерпретації казки.

Наступний ключовий фактор, що ріднить твори В.А. Жуковського й О.С. Пушкіна, виявляється в концентрації всіх значимих фінальних подій казки в межах одного найбільш активного дня: а) прогулянка короля з дочкою біля річки; б) підлаштована котом зустріч короля й маркіза; в) забезпечення котом матеріального добробуту маркіза; г) знищення хвостатим героєм чарівника-людоджера; д) весілля визнаного (і, отже, вже реального) маркіза Карабаса й королівської дочки в замку людоджера.

Якщо на попередньому етапі кіт був зайнятий створенням імені/іміджу своєму вбогому власнику, то наступним кроком неминуче повинна бути матеріалізація заявлених для нього раніше статків. Кіт напрочуд легко виплутується із ситуації, спочатку забезпечивши хазяїна одягом відповідно до його нового статусу (проілюстровано сценою уявного пограбування біля річки, що спонукає короля подарувати постраждалому маркізові мундир міністра), а потім представивши чужі поля й маєтки як майно маркіза. Захоплює ефективність продуманої котом простенької схеми масового шахрайства: спочатку витворюється неіснуюче ім'я з титулом, а згодом під нього підганяється зовнішній вигляд носія з приписуванням йому багатих маєтків (при цьому подібно до хазяїна-бідняка з котом із казки В.А. Жуковського, пушкінська баба також не замислюється про можливі наслідки своїх дій; її не зупиняє попередження старого, що вона «не ступити, не мовити» не вміє й на цій підставі не повинна претендувати на високі соціальні пости, що якоюсь мірою також є причиною особистісної катастрофи героїні).

На цьому етапі аналізу виявляється принципово важлива відмінність у сюжетах двох казок: пушкінська баба, спокусившись на владу в магичним царстві золотої рибки, одержує від морської володарки рішучу відсіч, після чого знову опиняється в убогій хатині біля моря, доживаючи решту життя в колишньому соціальному статусі рибацької дружини, тоді як у В.А. Жуковського небезпечний магичний епізод зустрічі kota з чарівником-людоджером закінчується перемогою kota, а згадані в оповіді знайомі чарівника, які гіпотетично могли б утратитися й зашкодити новоявленому безрідному маркізу в замку людоджера, так і залишилися лише потенційними персонажами, злякано залишивши замок як головний трофей прибулим королю зі свитою й маркізові-самозванцю.

Для кращого розуміння настільки істотних сюжетних розбіжностей у двох авторів необхідно докладніше розглянути символічний аспект сцени знайомства kota з чарівником у замку, що супроводжується перетвореннями людоджера в лева та мишу; спочатку варто вказати на специфічний образ замку (і процесу проникнення в нього) як інваріанта важковиконуваного завдання для випробування духу людини, що потрапляє всередину, хоча при цьому постає логічне заперечення, що в цій казці справжнім героєм є не бідний юнак, а зооморфний персонаж – кіт. Однак у казках під зовнішністю тварин часто маскуються універсальні сили, що відображають у специфічних зооморфних формах подібність природи людської душі з виявами яких-небудь інстинктивних аспектів природи, що не збігаються з вольовою, раціональною й інтелектуальною сферами діяльності людини. Із цієї причини й золота рибка, і кіт у чоботях якоюсь мірою можуть розглядатися як alter ego старого рибалки/баби й бідного власника kota; цією самою обставиною зумовлені й відмінності поведінки казкових тварин в обох казках. Старий – працьовитий і совісний, йому ніяково й соромно просити рибку про блага, які не заслужила його дружина (що є антиподом старого за своєю поведінкою й морально-етичним якостями); він час від часу нагадує бабі про здоровий глузд, а позбавлення рибкою незаслужених привілеїв і благ, якими безсоромно користується баба, сприймається старим як закономірний фінал несправедливих домагань стервозної жінки; можна припустити, що рибка на інтуїтивному рівні вловила внутрішню

бажання старого осадити знахабнілу дружину з поверненням ситуації на початковий/висхідний рівень.

У казці В.А. Жуковського насамперед вражає безликість образу/характеру бідного юнака: вся відома про нього інформація полягає в єдиному факті одержання ним kota у спадок (причому розподіл батьківської спадщини близькою ріднею герой вважає несправедливим, адже більш практичні старші брати привласнили млин та осла, на що заздрісно й гірко ремствує юнак на початку оповіді). У подальшому розвитку сюжету вагомою є зовні незначна деталь – поява зовнішньої привабливості в героя після його перевдягання в придворний мундир (у сцені уявного пограбування); зміна одягу/зовнішніх характеристик персонажа, безперечно, має символічний сенс, указуючи на істотний зсув акцентів у загальному сприйнятті цього героя: зміною старого порваного одягу на новий марковано інтегрування юнака в нову соціальну ієрархію (лише в перетвореному вигляді маркіз *сподобався* королю та його дочці) і бажану цілісність у характері зміненого героя; як результат, негайно озвучується пропозиція короля одружитися з його дочкою.

Загалом kota в чоботях можна вважати зооморфним еквівалентом юного бідняка, який є, по суті, проїдисвітом/авантюристом, що не гребує жодними способами та методами для досягнення своїх, безумовно, корисливих цілей – освоєння вершин влади й багатства (наприклад, косарям і женцям на лугах і полях кіт «настійно» рекомендував називати своїм власником маркіза Карабаса, а всіх незгодних погрожував безжалісно порубати «на шматки»). Задіяна схема одночасно є й прикладом використання методу фальсифікації, адже кіт спеціально навчав усіх зустрічних *правильних* (на його думку) відповідей королю; у результаті застосування такого простого прийому котів вдається в буквальному значенні приголомшити короля уявними багатствами маркіза.

З тексту казки стає очевидним, що котів не властиві сором, усвідомлення аморальності своєї поведінки, незаконності добутих благ; отже, подібні ж якості характерні й для його юного власника. Тому остаточне облаштування цих героїв у замок є все-таки випробуванням і для kota, і для його хазяїна: при цьому проникнення в замок як образу-символу духовної вершини або таємниці мудрості, яку потрібно добути, символізує й фінальне випробування духу. Саме це

має на увазі кіт на аудієнції в чарівника, провокуючи останнього питаннями про його вміння перетворюватися на різних тварин, при цьому особливо акцентовано на слові *мудрість* (чи, справді, «така мудрість дана вам»). Для підвищення ступеня складності засвоєння цієї мудрості й посилення її вагомості хазяїном замку «обирається» чарівник-людоджер, що, звичайно ж, значно збільшує можливий ризик і небезпеку одержання магічних знань.

Подвійний статус господаря замку (чарівник/людоджер) додатково обґрунтовується й тим, що, потрапивши в це місце, людина мимоволі змушена пройти через випробування, після яких вона втрачає свою людську сутність: цей специфічний аспект увиразнюється епітетом *людоджер*, а чарівником (рос. «волшебник») цей персонаж названий тому, що володіє «волшбой», долучившись до мистецтва й мудрості Волоса/Велеса (це проілюстровано вмінням перетворюватися на щось дуже велике або мале).

Безперечно, простіше розглядати введення епізоду трансформації чарівника в мишеня як оригінальну авторську фантазію з метою зменшення фізичних параметрів персонажа для його наступного знищення котом. Однак у цьому зв'язку варто ще раз нагадати про символічне значення замку як місця таємної мудрості, а чарівного наглядча замку – як її хоронителя. Першу трансформацію в лева, що на смерть злякав kota, потрактуємо як випробування смертю, оскільки розлотований лев символізує фізичну смерть або ж силу всепоглинаючого часу. Друге перетворення на крихітне мишеня демонструє хтонічні сили в їх невпинному русі; цей образ персоніфікує також зародження людського духу з наступним падінням душі в матерію, у якій вона змушена багаторазово проходити свій урок. Миша є також атрибутом Юпітера; отже, кіт як зооморфний двійник свого молодого хазяїна, проковтнувши мишу, *таким способом* долучається до сили й моці верховного правителя божественного пантеону. Весілля маркіза з королівською дочкою є безсумнівним доказом удадо пройденого випробування в замок, підтвердженого одержанням нагороди.

Висновки і пропозиції. Казка В.А. Жуковського «Кіт у чоботях» має три рівні тлумачення: 1) опис життєвої історії бідного юнака з надзвичайно швидким просуванням по соціальній ієрархії; 2) оповідь про авантурні пригоди проїдисвіта-kota; 3) відображення прихованого

містичного плану, який оприявнюється опосередковано під час інтерпретації певних образів-символів. Зіставлення досліджуваної казки В.А. Жуковського з «Казкою про рибалку й рибку» О.С. Пушкіна дало можливість виявити певні точки дотику сюжетно-фабульного характеру, що дають змогу стверджувати про внутрішню спорідненість аналізованих творів.

Список використаної літератури:

1. Жуковский В.А. Орлеанская дева. Сказки. Эпические произведения / В.А. Жуковский // Жуковский В.А. Собр. соч. : в 4 т. / В.А. Жуковский. – М.-Л. : Гос. изд-во худож. литер., 1960. – Т. 3. – 1960. – 572 с. – С. 189–194.
2. Жуковский. Исследования и материалы / гл. ред. А.С. Янушкевич. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2013. – Вып. 2. – 726 с.
3. Жуковский и литература конца XVIII–XIX века. – М. : Наука, 1988. – 320 с.
4. Жуковский и русская культура : сб. науч. трудов. – Л. : Наука, Ленингр. отд-е, 1987. – 54 с.
5. Званцева Е.П. Жанр литературной сказки в творчестве В.А. Жуковского / Е.П. Званцева // Традиции и новаторство в художественной литературе. – Горький, 1979. – С. 59–67.
6. Манн Ю.В. Поэтика русского романтизма / Ю.В. Манн. – М. : Наука, 1976. – 375 с.
7. Пушкин А.С. Стихотворения. Сказки. Руслан и Людмила: поэма / А.С. Пушкин // Пушкин А.С. Соч. : в 3 т. / А.С. Пушкин. – М. : Худож. литер., 1985. – Т. 1. – 1985. – 735 с.
8. Холл М.П. Энциклопедическое изложение Массонской, Герметической, Каббалистической и Розенкрейцеровской Символической Философии / М.П. Холл. – Новосибирск : Наука, Сибирская издательская фирма РАН «КСП», 1997. – 794 с.
9. Янушкевич А.С. Этапы и проблемы творческой эволюции В.А. Жуковского / А.С. Янушкевич. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1985. – 284 с.

Ворова Т. П. Особенности интерпретации сказки В. А. Жуковского «Кот в сапогах»

В статье сделана попытка выявления новых аспектов трактования известной сказки В.А. Жуковского «Кот в сапогах»; исследуется аккумулятивный принцип, аналогичный тому, что был использован в пушкинской «Сказке о рыбаке и рыбке». Анализируется своеобразие образов-символов и их влияние на общее понимание произведения В.А. Жуковского, большое внимание уделено специфике задействования главных образов маркиза/кота в сапогах. Рассматривается неслучайность и важность авторского обращения к особому образу волшебника в замке, оказывающего значительное воздействие на общее понимание задействованной сказочной модели.

Ключевые слова: сказка, образ-символ, зооморфный персонаж, alter ego героев.

Vorova T. P. Specifics of the Interpretation of the Fairy Tale “The Booted Cat” by V. A. Zhukovsky

In the present article the attempt is made to reveal the new aspects in the interpretation of the well-known fairy tale “The Booted Cat” by V.A. Zhukovsky; the accumulative principle is investigated with the aim of drawing an analogy with the similar principle from “Tale of a Fisherman and a Fish” by A.S. Pushkin. The peculiarity of the fabulous images-symbols is analysed; their influence on the general understanding of V.A. Zhukovsky’s fairy tale is researched; high emphasis is placed on the particular use of the main characters of marquis/booted cat. The writer’s particular attention to the significant image of “the wizard in a castle” is regarded as a factor deeply affecting the general fabulous model.

Key words: fairy tale, image-symbol, zoomorphic personage, alter ego of heroes.